

หัวหน้าคณะวิจัย

ดร.อรัญญ์ เลียงจินดาถาวร

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ที่อยู่ : มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

85 ต.เมืองศรีไค อ.วารินชำราบ

จ.อุบลราชธานี 34190

Email : o.lieng@hotmail.com

ปีที่ 6 ฉบับที่ 4 มีนาคม-เมษายน 2557

การพัฒนาศักยภาพในการจัดการ อุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย บ้านช่างหม้อ ตำบลค่าน้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพปัญหา และสถานการณ์การเกิดอุทกภัย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันของบ้านช่างหม้อ 2) ศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดอุทกภัยและผลกระทบที่เกิดจากอุทกภัย และ 3) แสวงหาแนวทางเพื่อการพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็กอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) กับชาวบ้านช่างหม้อ ประกอบด้วย (ก) นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ ด้านเครื่องเคลือบดินเผาและด้านเซรามิก และด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จำนวน 4 คน (ข) ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้ม สมาชิกสภาเทศบาล อสม. คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับภัยพิบัติ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุ และเยาวชน จำนวน 22 คน (ค) หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้อำนวยการและครูโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก บุคลากรเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ จำนวน 6 คน รวมจำนวน 32 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม การสำรวจบริบทและทรัพยากรต่างๆ ภายในชุมชน การอบรมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา จัดหมวดหมู่ ค้นข้อมูลเพื่อตรวจสอบความถูกต้องแล้วนำเสนอในเชิงพรรณนาตามประเด็นคำถามการวิจัย

ผลการวิจัย พบว่า จากสถานการณ์น้ำท่วมในปี 2554 แม่น้ำมูลเอ่อล้นไหลเข้าท่วมหมู่บ้านช่างหม้อ ระดับสูง 2.31 เมตร ประชาชน 158 ครัวเรือน ไม่สามารถอยู่อาศัยในบ้านได้ และได้อพยพไปอยู่ที่ศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็กในเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน ตรงกับช่วงเปิดเทอม ส่งผลกระทบต่อการเรียนการสอน การรักษาความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียน รวมถึงภาระค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภค จึงเกิดการกระทบกระทั่ง ไม่สบายใจระหว่างชาวบ้านช่างหม้อกับโรงเรียน ผลการพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก ด้วยการจัดทำแผนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย การจัดองค์กรชุมชน และสร้างเครือข่ายในการเฝ้าระวังและจัดการในชุมชนร่วมกับเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ โรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็กและหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในการบูรณาการการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยอย่างมีส่วนร่วม แบ่งการจัดการเป็น 3 ระยะ คือ ระยะก่อนเกิดภัย ระยะระหว่างเกิดภัย และระยะหลังเกิดภัย เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการให้ความช่วยเหลือ ลดความเสี่ยงและผลกระทบจากอุทกภัย และแก้ไขปัญหาความขัดแย้งกับโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก รวมทั้งมีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ชุมชนมีรายได้ทดแทนจากการที่ไม่สามารถปั้นเตาในช่วงอุทกภัยอีกด้วย

คำสำคัญ : การพัฒนาศักยภาพชุมชนบ้านช่างหม้อ การจัดการอุทกภัย การจัดการศูนย์พักพิงอุทกภัย

Developing Capacity for Community Participation in Flood Management and Flood Relief center in Banchangmor Village, Khamnamsab Sub-district, Warin Chamrab District, Ubon Ratchathani Province

Abstract

This research aims to 1) study Banchangmor's flood problems and flood situations from the past to present; 2) study flood factors and flood effects; and 3) find solutions for developing capacity for community participation in flood management and aid center in Takonglek school. The mixed methods, qualitative and quantitative research method and Participatory Action Research (PAR), were used in the study. People participated in the PAR research were (a) four political academics from Ubon Ratchathani University; (b) 22 community leaders, namely; head of the village, assistants to head of the village, heads of the sub-village, municipality members, health volunteers, committees of the disaster preparation community; (c) related government agencies, namely; the director and teachers of Takonglek school, 6 government officer in Khamnamsab municipality, total 32 persons. Data were obtained by in-depth interview, community context and resources survey, workshop and field study. Quantitative data were analyzed and synchronized qualitatively by using descriptive statistics. Qualitative data were analyzed by using text analysing, grouping, and returning data for confirming the results. Qualitative data were presented descriptively according to research questions.

The research found that according to the flood situation in 2011, water from the Mun river have fluctuated Banchangmor village at 2.31 meters high. 158 households were unable to stay at their houses. They had been evacuated to the flood relief center in Takonglek school from September to October. During their evacuation, the school was still operated. This situation brought the effects of the school's teaching, cleaning, and costing which can be led to the disagreement between Banchangmor villagers and the school. According to the result of capacity building in flood management and flood relief center in Takonglek school by creating the plan for flood management and flood relief center, the community organization, and network for community participation in flood monitoring from Khamnamsab municipality, Takonglek school and related government and private sectors in flood management and flood relief center. The flood management plan has been made in three phase; before the disaster, during the disaster, and after the disaster. This is one of the resilience to enhance aid effectiveness, reduce risks and effects from flood, and solve the disagreement with Takonglek school and to provide the workshop for the community in order to have their incomes, which can compensate from their pottery occupation during the flood period.

Keywords : developing capacity of Banchangmor, Flood management, Flood relief center management

Head of Research Team

Orathai Liengjindathaworn, Ph.D.

Department of Public Administration,
Faculty of Political Science,
Ubon Ratchathani University
Address : Ubon Ratchathani University,
85 Sathonlamark Rd., Warin Chamrap,
Ubon Ratchathani 34190
Email : o.lieng@hotmail.com

บทนำ

บ้านช่างหม้อ หมู่ที่ 5 ตำบลค่าน้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูล ลักษณะพื้นที่เป็นเนินหลังเต่า อยู่ในเขตที่ลุ่มทอดยาวไปตามริมฝั่งแม่น้ำมูล ชาวบ้านร้อยละ 90 ประกอบอาชีพปั้นเตาและลั่นเตา ปัญหาหลักของชุมชนที่ประสบเกือบทุกปีคือ ปัญหาน้ำท่วมในฤดูฝน ปริมาณน้ำฝนและน้ำจากแม่น้ำมูลเอ่อล้นตลิ่งไหลเข้า

ศูนย์พักพิงอุทกภัยบ้านช่างหม้อ ตำบลค่าน้ำแซบ จังหวัดอุบลราชธานี ปี 2556

ท่วมบ้านเรือนและโรงเตาเกือบทั้งหมู่บ้าน ทำให้ผลผลิตเตา กองดิน กองแกลบเผาเสียหาย และชาวบ้านได้รับความเดือดร้อนด้านที่อยู่อาศัยและอาชีพ ที่ผ่านมามีชาวบ้านได้พยายามแก้ไขปัญหานี้ด้วยตนเอง ด้วยการอพยพไปอยู่ศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก หมู่ที่ 8 ตำบลค่าน้ำแซบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี รวมทั้งได้พยายามแก้ไขปัญหาคือความเดือดร้อนจากอุทกภัย ด้วยการสะท้อนปัญหาร้องเรียนไปยังหน่วยงานภาครัฐต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีการตอบรับต่อการแก้ไขปัญหาจากหน่วยงานที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ปี 2553 กรมเจ้าท่ามีโครงการสร้างเขื่อนกันน้ำกั้นเขตลุ่มน้ำตั้งแต่ท่ามาจนถึงหาดสวนยาแล้วไม่สามารถดำเนินการต่อได้ เนื่องจากติดบ้านของข้าราชการ 3 หลังในชุมชนที่อยู่ในแนวก่อสร้างไม่ให้ความร่วมมือ ซึ่งกำลังอยู่ระหว่างการฟ้องร้อง และยังไม่ทราบว่าจะดำเนินการต่อได้เมื่อใด ส่วนในช่วงน้ำท่วมเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ กษาดจังหวัดอุบลราชธานี และ ปตท.ได้นำถุงยังชีพมาแจกตอนน้ำท่วม รวมถึงเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบได้ให้ยืมอุปกรณ์ในการก่อสร้างเพิงพักชั่วคราว สำนักงานพัฒนาสังคมจังหวัดอุบลราชธานีและสภาเด็กมาจัดกิจกรรมสันทนาการคลายเครียด พอหลังน้ำลดในเดือนมกราคม สำนักงานพัฒนาสังคมจังหวัดอุบลราชธานีได้เข้ามาส่งเสริมอาชีพการสานตะกร้าพลาสติก จัดอบรมเป็นเวลา 3 วัน และกษาดจังหวัดอุบลราชธานีมาจัดอบรมการสานตะกร้าพลาสติกต่อยอดจากสำนักงานพัฒนาสังคมจังหวัด

อุบลราชธานีโดยจัดอบรมเป็นเวลา 2-3 วัน และวันที่ 6 มีนาคม 2555 สำนักงานป้องกันภัยจังหวัดจัดอบรมเรื่องการดับเพลิงและการเฝ้าระวังแจ้งเตือนภัยให้แก่คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับภัยพิบัติ ซึ่งการช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกเหล่านี้ ชาวบ้านมองว่ายังไม่เห็นผลเชิงรูปธรรมของการแก้ไขปัญหาผลกระทบจากอุทกภัยที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

นอกจากนี้ ในปีที่มีปริมาณน้ำมาก ได้แก่ พ.ศ. 2521 2543-2545 2554 และ 2556 แม่น้ำมูลเอ่อล้นตลิ่งไหลเข้าท่วมทั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านได้อพยพไปอยู่ที่ศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก เป็นเวลา 1-4 เดือน ก่อให้เกิดความขัดแย้งกับผู้บริหารและครูโรงเรียน ถึงแม้ว่าในอดีตชาวบ้านช่างหม้อจะได้รับการดูแลให้ความช่วยเหลือบรรเทาทุกข์ในช่วงน้ำท่วมจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนต่างๆ จำนวนมาก แต่อย่างไรก็ตามการให้ความช่วยเหลือนั้นไม่ได้ช่วยแก้ไขความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับครูโรงเรียน ดังนั้นหากมีการพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยบนฐานข้อมูลงานวิจัย ที่ศึกษารวบรวมข้อมูลและศึกษาแนวทางการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยอย่างเป็นระบบ ซึ่งเกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จะเป็นการลดผลกระทบและพัฒนาศักยภาพของชาวบ้านช่างหม้อให้สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนและดำรงชีวิตอยู่กับน้ำท่วมได้อย่างมีความสุข และขยายผลเป็นพื้นที่ต้นแบบ

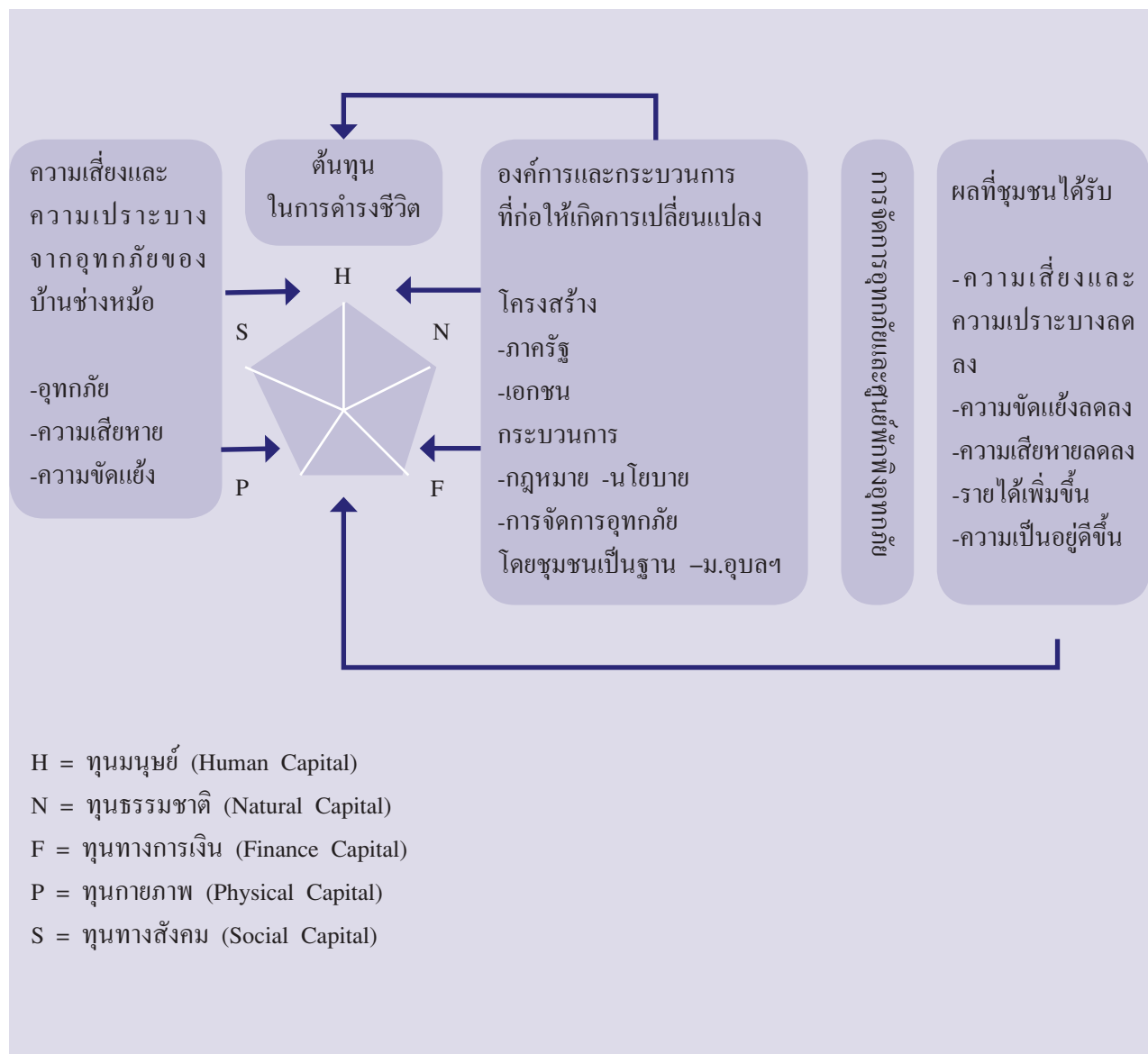
สำหรับชุมชนอื่นๆ ที่มีปัญหาในลักษณะเดียวกัน ใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหามีสาเหตุจากน้ำท่วมของชาวบ้านช่างหม้อในด้านศูนย์พักพิงอุทกภัย

ดังนั้น คณะวิจัยจึงมีแนวคิดในการบูรณาการองค์ความรู้และศักยภาพของชุมชนโดยประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาการจัดการอุทกภัย เพื่อให้ชุมชนสามารถเผชิญกับน้ำท่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยการกระตุ้นจิตสำนึกในการพึ่งพาตนเองและเสริมพลังในการแก้ไขปัญหาลักษณะที่เป็นพลังของชุมชนเพื่อจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโดยผนึกกำลังระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นำไปสู่การแก้ไขปัญหและผลกระทบที่เกิดจากอุทกภัยอย่างมีส่วนร่วม และผนวกองค์ความรู้ภายนอกชุมชนเข้ามาเสริม ได้แก่ การจัดทำแผนชุมชน การจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยชุมชนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง เพื่อ

เสริมสร้างศักยภาพชุมชนและหน่วยงานในการเตรียมความพร้อมรับมือและจัดการอุทกภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เพื่อศึกษาระบบนิเวศน์ ทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิตของชาวบ้านช่างหม้อกับแม่น้ำมูล ภูมิปัญญาและศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก เพื่อหารูปแบบการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยที่เหมาะสม ใช้แนวคิดทฤษฎีในการศึกษาและกรอบแนวคิดการวิจัย แสดงไว้ในแผนภาพ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีและกรอบแนวคิดการวิจัย ประกอบด้วยแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภัยพิบัติ การจัดการภัยพิบัติ และแนวทางการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน ดังนี้

1) แนวคิดเกี่ยวกับภัยพิบัติ ที่อธิบายว่าอุทกภัยเป็นภัยพิบัติประเภทหนึ่งที่เกิดจากน้ำท่วม แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ 1. น้ำท่วมขัง เกิดขึ้นเนื่องจากระบบระบายน้ำไม่มีประสิทธิภาพ หรือระบายน้ำไม่ทัน มักเกิดขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและบริเวณชุมชนเมืองใหญ่ 2. น้ำท่วมฉับพลันและน้ำป่า มักเกิดขึ้นในบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขา เนื่องจากน้ำท่วมฉับพลันมีความรุนแรงและเคลื่อนที่ด้วยความรวดเร็ว โอกาสที่จะป้องกันและหลบหนีจึงมีน้อย ดังนั้นความเสียหายจากน้ำท่วมฉับพลันจึงมีมากทั้งชีวิตและทรัพย์สิน (ภัยธรรมชาติในประเทศไทย กรมอุตุนิยมวิทยา. สืบค้นที่ <http://www.tmd.go.th/info/risk.pdf>)

2) แนวคิดการจัดการภัยพิบัติ เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ตั้งแต่การเตรียมการก่อนเกิดเหตุ การรับมือในภาวะฉุกเฉิน การบรรเทาทุกข์ ช่วยชีวิต และการฟื้นฟูบูรณะหลังเหตุการณ์ แนวโน้มของการจัดการภัยพิบัติสมัยใหม่จะมีลักษณะของการเตรียมการเชิงรุกมากขึ้นโดยดำเนินการด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินที่จะเกิดขึ้นจากภัยพิบัติ รวมทั้งมาตรการที่ครอบคลุมการแก้ไขปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาว ซึ่งเป็นการวางแผนเพื่อเผชิญหน้ากับสถานการณ์ตั้งแต่ก่อนเกิดเหตุ ระหว่างเกิดเหตุ และหลังเกิดเหตุที่ต่อเนื่องจนครบกระบวนการ เรียกว่า ‘วงจรการจัดการสาธารณภัย’ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ 2554:4-6)

3) แนวคิดการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน (Community Base Disaster Risk Management “CBDRM”) การจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน เป็นการจัดการภัยพิบัติโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการป้องกัน แก้ไขบรรเทาฟื้นฟูความเสียหายจากภัยพิบัติโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ กำหนดแนวทางแก้ปัญหาและบริหารจัดการภัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อลดความเสี่ยงภัยของชุมชน และเพิ่มขีดความสามารถให้คนในชุมชนได้ระงับบรรเทาภัยได้ก่อนที่หน่วยงานภายนอกจะเข้าไปให้ความช่วยเหลือ (สำนักส่งเสริมการป้องกันสาธารณภัย 2551: 3)

4) แนวคิดการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework) Terry et al. กล่าวว่า การดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods) หมายถึง การแสดงออกถึงศักยภาพในการต่อสู้หรือรับมือกับความตึงเครียดหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยดำรงประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจหรือความมั่นคงของระบบนิเวศน์ทรัพยากรธรรมชาติ และความเสมอภาคในสังคม ซึ่งการดำรงชีวิตที่ยั่งยืนของชาวบ้านช่วงหม้อคือ กระบวนการใช้ศักยภาพชุมชนในการจัดการอุทกภัย ประกอบด้วย 1. การเรียนรู้ความเสี่ยงและความเปราะบางของชุมชนในการเกิดอุทกภัย (Vulnerability Context) เป็นความเสี่ยงของชุมชนที่อาจเกิดความเสียหายอย่างฉับพลัน เช่น ภัยธรรมชาติ การขาดเงินใช้จ่าย ปัญหาความขัดแย้ง การเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล เป็นต้น บนพื้นฐานต้นทุนในการดำรงชีวิต (Livelihood Assets) อันหมายถึงต้นทุนชุมชนที่นำมาใช้ในการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ค้นพบและแก้ไขปัญหาในชุมชน 2. องค์กรและกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Transforming Structures & Processes) กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภาครัฐและชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตโดยการจัดการความเสี่ยงจากอุทกภัย เป็นการบูรณาการการแก้ไขปัญหาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจะช่วยให้การจัดการความเสี่ยงจากอุทกภัยของชาวบ้านช่วงหม้อมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น 3. ยุทธวิธีในการดำเนินชีวิต (Livelihood Strategies) เป็นแนวทางในการวางแผนเตรียมพร้อมและปรับปรุงวิถีดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น 4. ผลที่ชุมชนได้รับ (Livelihood Outcomes) เป็นผลที่เกิดจากการเลือกวิถีการดำเนินชีวิต โดยการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สามารถจัดการความเสี่ยงจากอุทกภัย เพื่อลดความเปราะบางในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน (Terry et al, 2000. สืบค้นจาก <http://www.undp.org/sl/>)

2. พื้นที่ศึกษา คือหมู่บ้านช่วงหม้อ หมู่ที่ 5 ตำบลคำน้ำแซบ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากบ้านช่วงหม้อตั้งอยู่ที่ลุ่มริมฝั่งแม่น้ำมูล จึงเผชิญกับปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำ ชาวบ้านได้รับผลกระทบรุนแรง

สภาพปัญหาน้ำท่วมที่ชาวบ้านบ้านช้างหม้อ ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง

3. ประชากรที่ร่วมวิจัย

ประกอบด้วย (ก) นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ด้านเครื่องเคลือบดินเผาและด้านเซรามิก และด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม จากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี จำนวน 4 คน (ข) ทีมวิจัยชาวบ้านช้างหม้อ ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หัวหน้าคุ้ม สมาชิกสภาเทศบาล อสม. คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับภัยพิบัติปราชญ์ชาวบ้านด้านการปั้นหม้อและการพยากรณ์น้ำ ผู้สูงอายุ และเยาวชน จำนวน 22 คน (ค) หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้อำนวยการและครูโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก บุคลากรเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ จำนวน 6 คน รวมจำนวน 32 คน

4. เครื่องมือและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ใช้หลากหลายวิธี ได้แก่ 1) การสำรวจสภาพหมู่บ้านและทรัพยากรริมฝั่ง 2) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม 3) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การจัดประชุมปรึกษาหารือ การจัดเวทีประชาคม 4) การอบรมเชิงปฏิบัติการ 5) การศึกษาดูงาน 6) แบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชนและความเสียหายด้านเศรษฐกิจ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย

1) ข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานชุมชน ระดับน้ำมูล ความเสียหายด้านเศรษฐกิจ แสดงผลด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าสูงสุด-ต่ำสุด

2) ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ข้อมูลจากการสำรวจ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การประชุมปรึกษาหารือ

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีประชาคม ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา สร้างข้อสรุปหรือการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

6. ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

แบ่งเป็น 3 ระยะ ดังนี้

1) ระยะเตรียมการ

มีกระบวนการ ดังนี้

1.1) ลงพื้นที่หมู่บ้านช้างหม้อพูดคุยกับแกนนำชุมชนเพื่อค้นหาโจทย์วิจัยและจัดเวทีชี้แจงทำความเข้าใจโครงการกับชุมชน

1.2) การเดินสำรวจสภาพของหมู่บ้านร่วมกัน เพื่อทำความรู้จักกับพื้นที่

1.3) การประชุมทีมวิจัยเพื่อสร้างเครื่องมือวิจัยและอบรมเชิงปฏิบัติการการเก็บข้อมูล

1.4) เก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย บริบทชุมชน ความเป็นมา วัฒนธรรมและความเชื่อ ปัญหาและผลกระทบจากน้ำท่วม ปัญหาศูนย์พักพิงฉุกเฉิน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและศักยภาพการจัดการฉุกเฉิน และวิถีชีวิตที่มีการปรับตัวให้ดำรงอยู่ในพื้นที่ประสบภัย ตลอดจนศักยภาพในการจัดการฉุกเฉินของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1.5) ศึกษาดูงาน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ชุมชนราชธานีโสภณและร้านคนไทยวันนี้ ดำบลท่าช้าง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เหตุที่เลือกศึกษาดูงาน 2 พื้นที่นี้ เนื่องจากชุมชนราชธานีโสภณเป็นชุมชนตัวอย่างที่มีศักยภาพด้านการจัดการฉุกเฉิน ได้แก่ การจัดการด้านอาหารและการผลิตของใช้จำเป็นในชีวิตประจำวัน

1.6) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตรวจสอบข้อมูล ทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพผ่านการจัดเวทีชุมชน

1.7) จัดเวทีคืนข้อมูลให้กับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเผยแพร่โครงการเพื่อขยายแนวคิดและกระตุ้นการรับรู้ของชาวชุมชนบ้านช้างหม้อเกี่ยวกับฉุกเฉินและปัญหาของศูนย์พักพิงฉุกเฉิน

2) ระยะปฏิบัติการ มีการดำเนินการ ดังนี้

2.1) จัดอบรมเชิงปฏิบัติการการประกอบอาชีพเสริม ได้แก่ การปั้นโมบาย ปั้นตัวอักษร และ การทำน้ำยาล้างจาน ยาสระผม

2.2) จัดประชุมทำความเข้าใจและปรึกษาหารือร่วมกับเทศบาลตำบล คำน้ำแซบ และโรงเรียนบ้านท่าของเหล็ก ดำเนินการ 3 ครั้ง เพื่อหาแนวทางการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยร่วมกัน

2.3) จัดทำแผนชุมชนในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย ดำเนินการ 3 ครั้ง ด้วยการจัดโครงสร้างองค์กรชุมชนในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการ กำหนดแนวปฏิบัติขณะเกิดภัย กฎกติกาการพักอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงอุทกภัย

2.4) จัดเวทีนำเสนอข้อมูล และประชุมบูรณาการแผนร่วมกับครู ผู้บริหารโรงเรียน สภา และผู้บริหารเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ ก่อนนำเสนอโครงสร้างการบริหาร แผนการจัดการ และแนวปฏิบัติของชุมชนบ้านช่างหม้อและโรงเรียนบ้านท่าของเหล็ก และโครงสร้างการบริหาร แผนการจัดการในการอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ อุปกรณ์สร้างเพิงพัก และสาธารณูปโภคของเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ

2.5) จัดทำเอกสารเผยแพร่แผนการจัดการศูนย์พักพิงอุทกภัยบ้านช่างหม้อมอบให้ผู้บริหารเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ และผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าของเหล็ก และผู้นำชุมชนเพื่อแจ้งแนวปฏิบัติการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยให้ชาวบ้านช่างหม้อรับทราบในการประชุมหมู่บ้านและประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว

8) ระยะสรุปและประเมินผล ดำเนินการ ดังนี้

3.1) นำแผนไปปฏิบัติและประเมินผลแผนการจัดการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย จากสถานการณ์น้ำท่วม ปี 2556

3.2) จัดเวทีสาธารณะ เพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานวิจัยและเผยแพร่โครงการเพื่อขยายแนวคิดชุมชน

จัดเวทีนำเสนอข้อมูล และประชุมบูรณาการแผนร่วมกับครู ผู้บริหารโรงเรียน สภา และผู้บริหารเทศบาลตำบลค่าน้ำแซบ

ต้นแบบและกระตุ่นการรับรู้ของชุมชนใกล้เคียง

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลบริบทพื้นที่และชุมชน

1) บริบทสภาพพื้นที่ ชุมชนหมู่บ้านช่างหม้อ หมู่ที่ 5 ตำบลค่าน้ำแซบ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี มีขนาดพื้นที่ 500 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 70 ถูกจับจองเป็นของนายทุน เหลือพื้นที่ของหมู่บ้าน เป็นที่อยู่อาศัยและโรงเตาประมาณ 100 ไร่ ตั้งบ้านเรือนอยู่ชิดติดกันเป็นชุมชน ทอดยาวไปตามริมฝั่งแม่น้ำมูล มีภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง มีพื้นที่ดอนป่าจำนวน 300 ตารางวา แหล่งน้ำที่สำคัญของชุมชน คือ หนองปลาขาว มีขนาดพื้นที่ 40 ไร่ และแม่น้ำมูลที่ไหลผ่านหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นคูก้นน้ำ ความยาว 1 กิโลเมตร และระดับน้ำสูงเฉลี่ย 7 เมตร

บ้านช่างหม้อมีศักยภาพเชิงพื้นที่หลายด้าน ได้แก่ 1) ความเข้มแข็งของผู้นำอยู่ในระดับสูง 2) บริบทด้านภูมิศาสตร์ที่หมู่บ้านตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำขนาดใหญ่ ซึ่งประสบปัญหาน้ำท่วมรุนแรง และได้รับผลกระทบหมดทั้งหมู่บ้าน ประกอบกับความพยายามในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองของชาวชุมชนและความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน เพื่อให้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านประสบภัยได้อย่างปกติสุข และสามารถขยายผลไปสู่พื้นที่อื่นๆ ที่ประสบภัยในลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำอื่นๆ 3) หมู่บ้านนี้มีภูมิปัญญาในการปรับตัวให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ภายใต้ปัญหาอุทกภัยมากกว่า 160 ปี ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเฝ้าระวังและสังเกตพฤติกรรมสัตว์และ

ลักษณะการไหลของน้ำ การใช้ชีวิตแบบพอเพียง ปลูกสร้างบ้านแบบเรียบง่ายเมื่อเกิดอุทกภัยจึงไม่เกิดความเสียหายมากนัก รวมทั้งการประกอบอาชีพการป็นที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ ไม่ทำการเกษตร

2) **สภาพภูมิอากาศ** มีลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้นสลับแห้งแล้ง เป็นภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าเมืองร้อน (มีความแตกต่างของฤดูกาลอย่างชัดเจน มีช่วงกลางวันยาวในฤดูร้อน และมีอุณหภูมิสูงตลอดปี) มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปีเท่ากับ 1,587.6 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ย 27 องศาเซลเซียส จำนวนวันฝนตกเฉลี่ย 123.6 วันต่อปี จากปริมาณน้ำฝนสะสมเฉลี่ยรายเดือน 10 ปีย้อนหลัง พ.ศ.2542-2551 พบว่า เดือนสิงหาคมมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยสะสมมากที่สุด คือ 294.63 ± 32.30 มิลลิเมตร ช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคมจึงมักประสบภาวะฝนตกหนักและน้ำท่วม เนื่องจากมีพายุดีเปรสชันและมรสุมจากทะเลจีนใต้พัดผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน

3) **ระดับแม่น้ำมูล** แม่น้ำมูลที่ไหลผ่านจังหวัดอุบลราชธานี เป็นระยะทางยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ไหลผ่านอำเภอเมือง อำเภอวารินชำราบ อำเภอดอนมดแดง อำเภอตาลสุม อำเภอพิบูลมังสาหาร ไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่บ้านปากมูล อำเภอโขงเจียม มีปริมาณน้ำไหลเฉลี่ยปีละ 24,000 ล้านลูกบาศก์เมตร หรือ 760 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ระดับน้ำสูงเฉลี่ย 7.60 เมตร ความจุเฉลี่ย 3,056.13 ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที

4) **ลักษณะทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่น** ชาวบ้านช่วงหม้อเป็นคนไทยอีสาน มีความเคารพในระบบอาวุโส และมีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติสูง และให้ความสำคัญกับการรักษาประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเฉพาะประเพณีแข่งเรือ และบุญปูลา เนื่องจากเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำ บรรพบุรุษชาวบ้านช่วงหม้อเป็นชาวโคราชกลุ่มหนึ่ง ซึ่งมีฝีมือในการปั้นหม้อ ได้พากันล่องเรือผ่านมา เห็นความอุดมสมบูรณ์ของปลาในแม่น้ำมูล และเห็นว่าริมฝั่งแม่น้ำมูลมีดินเหนียวมาก และมีคุณภาพดีพอที่จะทำเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ได้ จึงได้พากันอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณริมฝั่งแม่น้ำมูล ประกอบอาชีพปั้นหม้อ นับตั้งแต่ปี 2482 เป็นต้นมา มีครุภูมิปัญญา ผู้รู้ด้านต่างๆ ในชุมชน โดยเฉพาะด้านงานปั้น ได้แก่ การปั้นหม้อ ปั้นแอ่งน้ำ ปั้นเตา รวมทั้งการตลาดและการขายเตา ตลอดจนการพยากรณ์ปริมาณน้ำจากพฤติกรรมของพืช สัตว์ และลักษณะการไหลของน้ำ

5) **ทุนทางสังคม** ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาล และอสม. โดยเฉพาะคณะกรรมการชุมชนพร้อมรับภัยพิบัติบ้านช่วงหม้อ ที่ได้รับการก่อตั้งและอบรมเตรียมความพร้อมจากสถานีกาชาดที่ 7 จังหวัดอุบลราชธานี

2. **สถานการณ์อุทกภัย สาเหตุและปัญหา** ประกอบด้วย

1) **อุทกภัย สาเหตุและปัญหา** อุทกภัยเกิดจาก 2 สาเหตุสำคัญ คือ 1. สาเหตุจากธรรมชาติ ได้แก่ 1) เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาวะอากาศ ร่องมรสุมและลมประจำท้องถิ่น ที่ได้รับอิทธิพลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากพายุที่เคลื่อนตัวมาจากทะเลจีนใต้ ทั้งหมด 5 ลูก ได้แก่ พายุโซนร้อนไหมมา นกเต็น ไห่ถาง เนสาด และนาแลแก 2) การใช้ประโยชน์จากที่ดินริมตลิ่ง หรือพื้นที่น้ำหลาก ป่าบุงป่าทามทำให้สภาพพื้นที่รับน้ำมีความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นอุปสรรคในการรองรับ การซึมซับและการไหลของน้ำ 3) ทางระบายน้ำตามธรรมชาติมีเกาะแก่งกีดขวาง ทำให้มีพื้นที่จำกัดในการระบายน้ำ และมีเกาะแก่งธรรมชาติในแม่น้ำมูลบริเวณด้านท้ายน้ำเป็นอุปสรรคขัดขวางการระบายน้ำ 2. สาเหตุจากการพัฒนาเมือง ได้แก่ 1) การสร้างถนนเลียบเมืองสาย 231 โดยการถมที่ยกสูงกว่าชุมชนที่อยู่รอบข้าง จึงเป็นเหตุให้มีการถมที่แก้มลิงบริเวณเลียบถนนสร้างมหาวิทยาลัยราชธานี ห้างสรรพสินค้าและสถานประกอบการต่างๆ ไปตลอดทาง และการก่อสร้างถนนขวางทางน้ำธรรมชาตินี้ ทำให้มีผลกระทบต่อการระบายน้ำและก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมด้วยเช่นกัน 2) การอนุมัติให้เช่าที่ดินของราชพัสดุบริเวณริมถนนสถิติยี่สิบสามกิโลเมตรในช่วงจากได้สะพานรัตนโกสินทร์ 200 ปี ฝั่งอำเภวารินชำราบทั้งสองข้างทางยาวไปจนถึงสะพานข้ามคูปลาขาวเป็นระยะทาง 2.50 กิโลเมตร ส่งผลให้พื้นที่แก้มลิงที่เคยเป็นที่รับน้ำที่ผ่านมายุบไปจากการถมที่ก่อสร้างห้างสรรพสินค้าร้านค้าต่างๆ มากมาย

ปัญหาจากอุทกภัย เมื่อประสบอุทกภัยได้เกิดปัญหาหลายประการตามมา ได้แก่ 1) ด้านที่อยู่อาศัย น้ำท่วมบ้านเกิดความเสียหายจากการโดนลมพัด ประตูหน้าต่างบวม ผุพัง กลอนขึ้นสนิม และเมื่อหลังน้ำลดบ้านเรือนเป็นคราบน้ำ สีลอกดูไม่สะอาด 2) ด้านอาชีพ ชาวบ้านไม่สามารถปั้นเตาได้ โรงปั้นเตาได้รับความเสียหาย กองดิน กองแกลบดำที่ซื้อมาไว้สำหรับปั้นเตาถูกน้ำพัดหายไปเกือบหมด สูญเสียรายได้ครอบครัวละ 24,000 บาทต่อเดือน 3) ด้าน

ภูมิปัญญาในการปั้นหม้อและปั้นเตา ของชุมชนบ้านช่างหม้อ

สุขภาพ เป็นโรคที่เกิดจากน้ำท่วม เช่น ไข้หวัด น้ำกัดเท้า เชื้อราและโรคเครียดเนื่องจากไม่คุ้นเคยกับสถานที่ นอนไม่หลับ อาหารการกินไม่สะดวก ห่วงบ้านเรือนที่หมู่บ้าน ว่างงาน และขาดรายได้ 4) ด้านศูนย์พักพิงอุทกภัย ชาวบ้านได้อพยพไปอยู่ที่ศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็กหมู่ 8 ตำบลคาน้ำแซบ ส่งกระทบต่อการเรียนการสอนของโรงเรียน ความสะอาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทัศนียภาพโรงเรียน รวมถึงภาระค่าใช้จ่ายเรื่องค่าน้ำค่าไฟ ที่ทางโรงเรียนต้องสำรองจ่ายไปก่อน ช่วงเวลาประมาณ 3 เดือนที่อยู่ร่วมกัน จึงเกิดการกระทบกระทั่งไม่สบายใจกันทั้งสองฝ่าย 5) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ดินเสื่อมเสียมาก ลมพัดน้ำมาเซาะตลิ่ง ทำให้ตลิ่งทรุดลง และทำให้บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้กับตลิ่งต้องขยับย้ายออกมา

2) สถานการณ์น้ำท่วมบ้านช่างหม้อ ในอดีตจนถึงปัจจุบัน (2482-2556) ความถี่ในการเกิดน้ำท่วมบ่อยขึ้น ในปี 2521 เกิดน้ำท่วมรุนแรงที่สุด ท่วมทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้าน ระดับน้ำสูงเฉลี่ย 5.50 เมตร ท่วมนาน 4 เดือน หลังจากนั้นระดับน้ำท่วมเริ่มลดลง ดังแสดงข้อมูลระดับน้ำมูล ระดับน้ำท่วม สภาพความเสียหาย และระยะเวลาที่น้ำท่วม ในตารางที่ 1

3. แผนการพัฒนาศักยภาพการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย ชาวบ้านได้ร่วมกันจัดทำแผนการจัดการ

อุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย ได้กรอบแผนการพัฒนาฯ (ภาพที่ 1) แบ่งเป็น 3 ระยะ คือ 1. ช่วงก่อนเกิดภัย ได้แก่ 1) การเฝ้าระวังและแจ้งเตือนสถานการณ์น้ำ การเตรียมการด้านบุคลากรและเครื่องมืออุปกรณ์การสื่อสาร 2) แจ้งข้อมูลสถานการณ์น้ำให้ประชาชนในหมู่บ้านทราบเป็นระยะๆ 3) ประชุมเตรียมความพร้อมรับมืออุทกภัย เตรียมการอพยพและซักซ้อมทำความเข้าใจให้ทั้ง 3 ภาคส่วนดำเนินการตามแผนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย ได้แก่ เทศบาลตำบลคาน้ำแซบปรับพื้นที่บริเวณศูนย์พักพิง กางเดินที่ ติดตั้งไฟฟ้า ประปา สร้างห้องสุขาและห้องอาบน้ำชั่วคราว โรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็กอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ และชี้จุดการก่อสร้างเพิงพักและสาธารณูปโภค ส่วนชาวบ้านช่างหม้อผู้นำประสานกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการเตรียมการอพยพ และปฏิบัติการตามแผนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัย 4) ผู้นำหมู่บ้านประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวหมู่บ้านเตรียมความพร้อมเพื่ออพยพ 2. ช่วงระหว่างเกิดภัย ได้แก่ 1) การอพยพ ผู้นำหมู่บ้าน เทศบาลตำบลคาน้ำแซบ ชุมชนใกล้เคียง และชาวบ้านที่มีศักยภาพอพยพได้เอง จัดหาพาหนะมาอพยพประชาชนและสิ่งของตามแผนการอพยพ 2) จัด Zoning การพักอาศัยที่ศูนย์พักพิงอุทกภัยตามกลุ่มเครือญาติ เนื่องจากพื้นที่มีไม่เพียงพอกับทุกครัวเรือน จึงจัดให้อยู่ 1

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลระดับน้ำมูล ระดับน้ำท่วม สภาพความเสียหาย และระยะเวลาน้ำท่วมบ้านข้างหม้อ

ปี พ.ศ.	ระดับน้ำมูล (เมตร)	ระดับน้ำท่วม (เมตร)	สภาพความเสียหาย	ระยะเวลาน้ำท่วม (เดือน)
2521	13.00	5.50	ท่วมมิดหลังคา ทุกครัวเรือน จนอาศัยอยู่ไม่ได้ 100%	4 เดือน
2543	9.80	2.30	ท่วมครึ่งบ้านชั้นเดียว บ้าน 2 ชั้นอาศัยอยู่ชั้นบนได้ ใช้เรือสัญจร 100 %	1 เดือน
2544	9.98	2.48	ท่วมครึ่งบ้านชั้นเดียว บ้าน 2 ชั้นอาศัยอยู่ชั้นบนได้ ใช้เรือสัญจร 100 %	2 เดือน
2545	11.00	3.50	บ้านชั้นเดียวท่วมมิดหลังคา บ้าน 2 ชั้นท่วมถึงชั้น 2 ท่วม 2 รอบ อพยพ 2 ครั้ง ใช้เรือสัญจร 100 %	3 เดือน
2546-2547	8.00	0.50	ท่วมถนนท้ายบ้าน และบ้านที่อยู่กลุ่มท้ายบ้าน 30 หลังคาเรือน ยังอาศัยอยู่ในบ้านได้ ใช้เรือในการสัญจรบางส่วน	2 เดือน
2554	9.81	2.31	ท่วมครึ่งบ้านชั้นเดียว บ้าน 2 ชั้นอาศัยอยู่ชั้นบนได้ ใช้เรือสัญจร 100 %	3 เดือน
2556	9.90	2.40	ท่วมครึ่งบ้านชั้นเดียว บ้าน 2 ชั้นอาศัยอยู่ชั้นบนได้ ใช้เรือสัญจร 100 %	1 เดือน

ตั้งแต่ปี 4-5 ครอบครัว 3) คณะกรรมการจัดการอุทกภัย และศูนย์พักพิงอุทกภัยชุมชนประสานกับภาคส่วนต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในการจัดหาอาหาร น้ำดื่ม ยุงยั้งชีพ และจัดระบบการจัดสรรโดยใช้คู่มือ เพื่อให้ชาวบ้านได้รับความช่วยเหลืออย่างทั่วถึงและพอเพียงทุกครัวเรือน และป้องกันการเวียนมารับซ้ำ 4) ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการขอความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวก เช่น น้ำดื่ม น้ำใช้หมด ไฟฟ้าขัดข้อง การรักษาพยาบาล และสันตนาการ 3. ช่วงหลังเกิดภัย ได้แก่ 1) การอพยพกลับ 2) การสำรวจและซ่อมแซมความเสียหายระบบสาธารณูปโภคในหมู่บ้าน เช่น ถนน 3) สำรวจ รวบรวมข้อมูลความเสียหายของบ้านเรือน เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทำเรื่องเบิกจ่ายเงินชดเชยความเสียหาย และการอบรมให้ความรู้ในการประกอบอาชีพเสริมเพื่อทดแทนการขาดรายได้ในช่วงเกิดอุทกภัย

ผลจากการดูงานจาก ชุมชนราชธานีโสภและ ร้านคนไทยวันนี้ ก่อให้เกิดการจัดองค์กรชุมชนในการจัดการอุทกภัย การเตรียมความพร้อมด้านที่อยู่อาศัย เช่น บ้านเรือ การปลูกผักลอยน้ำ และยังเป็นแบบอย่างชุมชนวิสาหกิจเข้ม

แข็งพึ่งพาตนเองได้ ผลผลิตผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำยาล้างจาน สบู่ ยาสระผม ยาสมุนไพร อาหารมังสวิรัต การปั่นโม่บาย ปั่นตัวอักษร เป็นต้น ส่วน ร้านคนไทยวันนี้ เป็นร้านผลิตและขายเครื่องปั้นดินเผาหลากหลายรูปแบบ คณะวิจัยได้เรียนรู้การบริหารจัดการอุทกภัย และการประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ลุ่มน้ำมูล และสอดคล้องกับความถนัดและความสนใจของชาวบ้านข้างหม้อ และสามารถนำความรู้ที่ได้มาบูรณาการและพัฒนาการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การนำไปใช้ประโยชน์

1. เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาอุทกภัย และศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก ให้แก่ หน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็ก เทศบาลตำบลคำน้ำแซบ และสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด และหน่วยงานรองที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รพ.สต.เพี้ยเพ้า สถานีกาชาดที่ 7 อุบลราชธานี อำเภอ

วารินชำราบ พัฒนาชุมชน และสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหามลพิษและศูนย์พักพิงอุทกภัยในลักษณะของการเตรียมความพร้อม และการบูรณาการการจัดการระหว่างหน่วยงานหลักและหน่วยงานรองที่เกี่ยวข้อง

2. ขยายผลการศึกษาสู่สาธารณะ โดยสื่อสร้างสุข อุบลราชธานี เข้ามาจัดเวทีสาธารณะใน ประเด็น “บ้านช่างหม้อ พลิกวิกฤต พร้อมรับมือภัยพิบัติ” เพื่อบันทึกเทปโทรทัศน์ในรายการ “ร่วมทุกข์ร่วมสุข” ใช้เวลา 60 นาที ไปถ่ายทอดทางสถานีวิทยุ และสถานีวิทยุ Cleanradio FM. 92.5 จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งในการขยายผลและขับเคลื่อนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่นทางออกเบื้องต้นที่ได้จากเวทีคือเทศบาลตำบลน้ำแซบรับเป็นแกนนำในการประชุมสร้างกลไกและจัดทำแผนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็ก

3. จากสถานการณ์น้ำท่วมปี 2556 ผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้ผู้นำชุมชนสามารถให้ข้อมูลที่หน่วยงานร้องขอได้อย่างถูกต้อง รวดเร็ว ทำให้การให้บริการหรือให้ความช่วยเหลือสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน เนื่องจากบ้านช่างหม้อเป็นชุมชนประมงที่อยู่ในความดูแลของหลายหน่วยงาน และเป็นพื้นที่ที่มีหลายหน่วยงานลงพื้นที่อย่างต่อเนื่อง

4. เทศบาลตำบลน้ำแซบได้บรรจุข้อเสนอแนะแนวทาง และแผนการจัดการอุทกภัยบ้านช่างหม้อเข้าไปในแผนการจัดการภัยพิบัติเทศบาลตำบลน้ำแซบ ประจำปี 2556 ในการจัดหาวัดอุปกรณ์ในการให้ความช่วยเหลือและปี 2557 ในการปรับพื้นที่ศูนย์พักพิงด้วยการถมดิน ถมหินกรวด และสร้างห้องน้ำเคลื่อนที่ จำนวน 10 ห้อง ส่วน

โรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็ก ได้ขอให้เทศบาลตำบลน้ำแซบเขียนแบบรั้วโรงเรียนและลานปูนเอนกประสงค์บริเวณศูนย์พักพิง และประมาณการ เพื่อจะนำไปขอสนับสนุนงบประมาณมาจัดสร้างเพื่อรองรับการเป็นศูนย์พักพิงต่อไป

5. ขยายแนวคิดการจัดการอุทกภัยไปยังชุมชนอื่นๆ นักวิจัยชุมชนบ้านช่างหม้อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำอาชีพเสริมในช่วงน้ำท่วม ในการอบรมการพัฒนาอาชีพภายใต้ชุดโครงการการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วม ณ บ้านท่างอย วันที่ 16 มิถุนายน 2556 เป็นวิทยากรในโครงการเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการรับมือกับปัญหาน้ำท่วมบ้านฮ่องฮ้อ หมู่ที่ 20 ตำบลท่าช้าง อำเภอสว่างวีระวงศ์ จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 13 ตุลาคม 2556 ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การสื่อสารเตือนภัยอุทกภัยในชุมชน ในการอบรมสร้างอาสาสมัครเฝ้าระวังภัยพิบัติในระดับชุมชน จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 18 ธันวาคม 2556 ณ ห้องประชุมเทศบาลตำบลน้ำแซบ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

6. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ได้ใช้โครงการวิจัยเพื่อการศึกษา โดยใช้เป็นพื้นที่เรียนรู้นอกห้องเรียน และห้องปฏิบัติการทางสังคมสำหรับนักศึกษา คณะรัฐศาสตร์ เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การแก้ไขปัญหาชุมชนด้วยงานวิจัยจากทีมวิจัยชุมชนบ้านช่างหม้อ

การอภิปรายผล

1. บ้านช่างหม้อเป็นชุมชนหนึ่งที่สามารถอยู่รอดในระบบนิเวศของพื้นที่ประสบอุทกภัย จากการศึกษา พบว่า ชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่คุ้นเคยกับน้ำท่วม และไม่คิดที่จะอพยพไปอยู่ที่อื่น หากปีใดน้ำท่วมรุนแรงก็อพยพไปอยู่ที่ศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็ก และถึงแม้ว่าจะเกิดความขัดแย้งกับครูโรงเรียน นับตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้น

เวทีถ่ายทอดผ่านสื่อสาธารณะในท้องถิ่น ตอน “บ้านช่างหม้อ พลิกวิกฤต พร้อมรับมือภัยน้ำท่วม”

มา ชาวบ้านก็ยังยืนยันที่จะไปพักอาศัยที่โรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็กดังเดิม ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงที่เหมาะสม ด้วยการจัดทำแผนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยแบบบูรณาการระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในท้องถิ่นจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการให้ความช่วยเหลือ ลดความขัดแย้งและทำให้ชาวบ้านดำรงชีวิตในช่วงน้ำท่วมได้อย่างปกติสุข

2. ศักยภาพของชุมชนในการจัดการอุทกภัยที่เป็นทุนทางสังคม มี 3 ประการ คือ 1) องค์การชุมชน บ้านท่าช้างหม้อมีคณะกรรมการชุมชนพร้อมรับภัยพิบัติ ที่กำหนดบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงานครอบคลุมทั้ง 3 ระยะ คือ ระยะก่อนเกิดภัย ระยะระหว่างเกิดภัย และระยะหลังเกิดภัย 2) การสร้างกฎกติกา และแนวปฏิบัติ เพื่อการจัดระเบียบของชุมชนร่วมกันในการอพยพ การจัดสรรของแจก และการพักอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงอุทกภัย 3) ชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปรับตัวให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ในสภาพน้ำท่วม และมีองค์ความรู้ในการเตรียมความพร้อม การจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น จนสามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างครูโรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็กกับชาวชุมชนได้สำเร็จ ซึ่งควรขยายผลองค์ความรู้สู่ชุมชนอื่นๆ ต่อไป

3. การเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชนเพื่อเตรียมพร้อมรับอุทกภัยโดยใช้กระบวนการวิจัย ช่วยพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้พึ่งตนเองในเบื้องต้นได้ ในการแก้ไขปัญหาศูนย์พักพิงอุทกภัยจากสถานการณ์น้ำท่วมในปี 2556 ที่ผ่านมาเทศบาลตำบลน้ำแซบ โรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็ก และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการภัยพิบัติในปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับถึงแนวโน้มการจัดการไปสู่ทิศทางที่ไม่ใช่หน้าที่ของบุคคลหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของทุกคนทุกชุมชนและทุกหน่วยงานที่จะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการป้องกัน จัดการ และแก้ไขปัญหาภัยพิบัติทุกชั้นตอนอย่างเป็นระบบร่วมกัน

4. ศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็กสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน โรงเรียน และเทศบาลตำบลน้ำแซบ ที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลและพึ่งพาอาศัยกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง จึงจำเป็นที่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะต้องแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เพื่อให้ชาวบ้านท่าช้างหม้อสามารถใช้ชีวิตในศูนย์พักพิงอุทกภัยได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ส่งผลกระทบกับการเรียน

การสอนของโรงเรียน

5. แผนการจัดการอุทกภัยจึงเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับพื้นที่เสี่ยง เพื่อเตรียมความพร้อมในการจัดการอุทกภัยอย่างเป็นระบบ ทั้งการเตรียมความพร้อมและการดำเนินงานระหว่างเกิดอุทกภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการสื่อสาร การประสานงาน และการจัดการที่ติระหว่างชุมชนกับชุมชน และระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่างๆ ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง การจัดการอุทกภัยของชาวบ้านท่าช้างหม้อ จึงประกอบด้วย 1. การเรียนรู้ความเสี่ยงและความเปราะบางในการเกิดอุทกภัย (Vulnerability Context) คือ ความเสี่ยงของชุมชนที่อาจเกิดความเสียหายอย่างฉับพลัน เช่น น้ำท่วม การไร้ที่อยู่อาศัย ปัญหาความขัดแย้งระหว่างโรงเรียนกับชุมชน และแนวโน้มของปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิต เช่น นโยบายการช่วยเหลือของรัฐบาลและหน่วยงาน การปฏิบัติงานของหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ตลอดจนเรียนรู้ต้นทุนในการดำรงชีวิต (Livelihood Assets) อันหมายถึงต้นทุนชุมชนที่นำมาใช้ในการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ค้นพบและแก้ไขปัญหาในชุมชน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนธรรมชาติ ทุนทางการเงิน ทุนกายภาพ และทุนทางสังคม 2. องค์การและกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Transforming Structures & Processes) ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และโครงการวิจัย ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของภาครัฐและชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิตและการปรับปรุงประสิทธิภาพการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าช้างเหล็ก เป็นการบูรณาการการแก้ปัญหาจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งช่วยให้การจัดการศูนย์พักพิงอุทกภัยมีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืนมากยิ่งขึ้น 3. ยุทธวิธีในการดำเนินชีวิต (Livelihood Strategies) หรือในที่นี้คือ การพัฒนาศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยเป็นแนวทางในการปรับปรุงวิถีดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น 4. ผลที่ชุมชนได้รับ (Livelihood Outcomes) เป็นผลที่เกิดจากการเลือกวิถีการดำเนินชีวิต โดยการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สามารถจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยเพื่อลดความเสี่ยงและความเปราะบางในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนลงได้

คณะผู้วิจัย:

1. อาจารย์ศิริลักษณ์ นิสวงศ์
2. อาจารย์กฤษฎา จารุเจษฎา
3. ดร.คันสนีย์ ชวนะกุล

ทีมวิจัยชุมชน

1. นายเชาวฤทธิ์ ยิ่งยศ
2. นายศิริชัย เสนสาย
3. นางมณีวรรณ บุญณพันธ์
4. นางชมภูษ อุดมรักษ์
5. นายสีมา วงศ์พันธ์
6. นางวาสนา ตาดทอง
7. นายประยงค์ หมูน้ำดำ
8. นายวรวิทย์ ศรีพรหม
9. นายทองพันธ์ บุญสา
10. นายสุวรรณ ทิมา
11. นายอ่อนศรี ทะลุมสิทธิ์
12. นางสาวมาลัย บุญเลี้ยง
13. นายสุบรรณ บุญงาม
14. นายชาติ มีทอง
15. นายภัสสร วัฒนาราช
16. นายวิบูรณ์ เลขลบ
17. นายบัน หนูพันธุ์
18. นางนิภาพร ปานทองหล่อ
19. นายทองสมัย พวงธรรม
20. นางสาววิไลวัลย์ ขันบรรจง
21. นางแอม สุขสูง
22. นางแดง ภูดวงจันทร์
23. นางเพียร กวนชาขัน
24. นางอรทัย จุมภักดี
25. นางวงเดือน ผันผอง
26. นางบุญยืน ตาดทอง
27. นายธนนชัย ปานทองหล่อ
28. นางสุพรรณษา ทวีสาร
29. นางทองน้อย บุญสา
30. นางเพ็ญณี มีทอง
31. นางนภา ศรีพรหม
32. นางพิสมัย ต่างถิ่น

คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
 คณะศิลปประยุกต์และการออกแบบ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
 คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ตำแหน่ง สมาชิกสภาเทศบาลตำบลน้ำแซบ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านบ้านช่างหม้อ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านช่างหม้อ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง คณะกรรมการชุมชนพร้อมรับมือภัยพิบัติ
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง หัวหน้าคุ้ม
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
 ตำแหน่ง อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

แหล่งเงินทุน: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บรรณานุกรม

- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. 2551. **คู่มือประชาชนในการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน : การจัดทำแผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยชุมชน**. สำนักส่งเสริมการป้องกันสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. 2547. **แผนปฏิบัติการลดความเสี่ยงจากภัยพิบัติแห่งชาติในเชิงยุทธศาสตร์ พ.ศ. 2552-2561 (Strategic National Action Plan (SNAP) on Disaster Risk Reduction 2009-2018)** กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- กาญจนา ทองทั่ว. 2556. **โครงการวิจัยชุมชนกับการจัดการภัยพิบัติในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก**. สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น. อุบลราชธานี.
- การจัดการภัยพิบัติและการฟื้นฟูบูรณะหลังการเกิดภัย กรณีศึกษาไทยและต่างประเทศ. 2554. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- ชัยยศ ตั้งจิตดำรงรัตน์. 2553. **ความพร้อมในการรับมือภัยพิบัติขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสมุทรปราการ**. การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่นมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิลุบล สู่พานิช. 2549. **คู่มือแนวทางการปฏิบัติงานสำหรับผู้ปฏิบัติงานภาคสนามในการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานในประเทศไทย**. กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- ปก., 2549. **หลักสูตรการฝึกอบรมวิทยากรตัวคูณ วิชาที่ 1: แนวคิดการจัดการภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน**.โครงการ ปก.-GTZ-การให้ความช่วยเหลือด้านที่ปรึกษาแก่ กรม ปก. ในการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ. [Online], Available: <http://disaster.go.th/html/develop/data/> [9 ธค. 2555].
- ปก., 2549. **หลักสูตรการฝึกอบรมวิทยากรตัวคูณ วิชาที่ 3: แนวทางในการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐาน**.โครงการ ปก.-GTZ-การให้ความช่วยเหลือด้านที่ปรึกษาแก่ กรม ปก. ในการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติ. [Online], Available: <http://disaster.go.th/html/develop/data/> [9 ธค. 2555].
- มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. 2551. **เอกสารการอบรมเชิงปฏิบัติการ วางแผน เตรียมพร้อม การจัดการภัยพิบัติธรรมชาติโดยชุมชนเป็นฐาน**.
- มูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 2554. **คู่มือโครงการเทิดพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เนื่องในวาระครบ 7 รอบ 84 พรรษา ปี 2554 โดยการเสริมสร้างวัฒนธรรมความปลอดภัยด้านการป้องกันบรรเทาสาธารณภัยและอัคคีภัย : โครงการฝึกอบรมโครงการฝึกอบรมการปฏิบัติการกู้ชีพ - กู้ภัยจากสาธารณภัย (อุทกภัย แผ่นดินไหว และสารกัมมันตรังสี)**. โรงพิมพ์ธรรมสาร. กรุงเทพฯ.
- วิชา รุ่งดิลกโรจน์. 2537. **ภัยธรรมชาติและภัยพิบัติในประเทศไทย**. โรงพิมพ์กรมอุตุนิยมวิทยา. กรุงเทพฯ.
- ศิรินันต์ สุวรรณโมลี. 2552. **การศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยชุมชนเป็นฐานจากภาคประชาสังคม : กรณีศึกษาชุมชนบ้านน้ำเค็ม ต.บางม่วง อ.ตะกั่วป่า จ.พังงา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรชีวภาพ คณะทรัพยากรชีวภาพและเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี.
- สมิทธ ธรรมสโรช. 2534. **ภัยธรรมชาติในประเทศไทย**. โรงพิมพ์กรมอุตุนิยมวิทยา. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554. **การจัดการภัยพิบัติและการฟื้นฟูบูรณะหลังการเกิดภัย กรณีศึกษาไทยและต่างประเทศ**.
- สำนักงานเลขาธิการแม่น้ำโขง. 2553. **คู่มือฝึกอบรมการปลูกจิตสำนึกเพื่อเตรียมพร้อมรับภัยน้ำท่วม**. ศูนย์เตรียมความพร้อมป้องกันภัยพิบัติแห่งเอเชีย. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักพยากรณ์อากาศ. 2556. **พยากรณ์อากาศและการเตือนภัย**. กรมอุตุนิยมวิทยา.
- Terry et al. 2002. **Social Vulnerability, Sustainable livelihoods and Disasters**. Report to DFID Conflict and Humanitarian Assistance Department (CHAD) and Sustainable Livelihoods Support Office, Natural Resources Institute, University of Greenwich.
- Terry et al. 2002. **Social Vulnerability, Sustainable livelihoods and Disasters**. Department for International Development (DFID), United Kingdom. [online], Available: <http://www.livelihoods.org/info/docs/vulnerability.doc> [10 aug 2009].

บทปริทัศน์

การพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยบ้านช่างหม้อ
ตำบลค่าน้ำแซบ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.ประสิทธิ์ ประครองศรี

ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

สภาพการเกิดอุทกภัยในประเทศไทยทั้งประเภทน้ำท่วมหลากจากที่สูงและน้ำท่วมแช้งในที่ลุ่มเป็นเวลานานนับว่าจะทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบมากยิ่งขึ้น รวมทั้งในพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำมูลตอนกลาง โดยเฉพาะ อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากการเกิดภาวะโลกร้อนที่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติและการกระทำของมนุษย์ที่มีจำนวนเพิ่มขึ้นประกอบกับการเร่งรัดการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ชาญฉลาดโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ดินและทรัพยากรน้ำ ส่งผลให้ทำให้สภาพฝนตกไม่กระจายตัวแต่หนักติดต่อกันเป็นกระจุกในช่วงปลายฤดูฝน ประกอบกับการบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นแหล่งดูดซับ หน่วงและชะลอการไหลของน้ำ การบุกรุกแหล่งที่อยู่ของน้ำและสร้างสิ่งกีดขวางทางน้ำตามธรรมชาติ ทำให้เกิดน้ำท่วมหลากอย่างรุนแรงในพื้นที่ลาดชันและน้ำท่วมขังนานในพื้นที่ราบลุ่มซึ่งได้สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงต่อทั้งทรัพย์สินและชีวิต

การจัดการอุทกภัยที่ผ่านมาขององค์กรพัฒนาต่างๆ ขาดการบูรณาการกันให้มีความเป็นเอกภาพ พร้อมทั้งขาดแนวทางและแผนการจัดการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนที่สามารถดำเนินการอย่างได้ผลด้วยความต่อเนื่อง ใช้การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าตามแบบสังคมสงเคราะห์ด้วยการเยี่ยวยามอบสิ่งของที่ตรงตามความจำเป็นและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ไม่เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการอุทกภัยด้วยการดำเนินการแบบบูรณาการทุกภาคส่วนที่เป็นเอกภาพอย่างจริงจังและต่อเนื่องงานเพื่อ

การพึ่งพาตนเองได้ของชุมชนในการจัดการอุทกภัย พร้อมทั้งยังไม่บังคับใช้มาตรการป้องกันและแก้ไข ปัญหาการบุกรุก ครอบครองทรัพยากรป่าไม้ ทางเดิน และ แหล่งที่อยู่ของน้ำที่มีผลสัมฤทธิ์ได้ดำเนินการน้อย อีกทั้งไม่จริงจังและต่อเนื่อง

การวิจัยเรื่องนี้ทีคณะผู้วิจัยมุ่งพัฒนาแนวทางการพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยโรงเรียนบ้านท่าซ้องเหล็กอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน จึงเป็นเรื่องที่ควรแก่การสนใจ เป็นประโยชน์และนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการอุทกภัย โดยการพัฒนาแนวทางจากระบบฐานข้อมูลสภาพปัญหาและสถานการณ์การเกิดอุทกภัย ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันรวมถึงปัจจัยที่เป็นสาเหตุของการเกิดอุทกภัย ตลอดจนผลกระทบ ด้วยการวิเคราะห์เปรียบเทียบวิธีการวิจัยแบบปฏิบัติกับสภาพการเกิดอุทกภัยที่เกิดขึ้นจริง ในปีพ.ศ.2556 พร้อมทั้งได้มีการทดสอบ นำไปใช้และส่งเสริมเผยแพร่ แบบบูรณาการ ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องของพหุภาคีวิจัยที่ประกอบด้วยนักวิจัย นักวิจัยชุมชน ผู้ประสบภัย ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานองค์กรสถาบันพัฒนาภาครัฐ ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลายตามความจำเป็น อีกทั้งบูรณาการองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์การจัดการอุทกภัยที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ากับวิชาการจากแหล่งต่างๆ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติที่เหมาะสม นอกจากนี้ประมวล สังเคราะห์ผลการศึกษาเรียบเรียงข้อมูลตามโจทย์ ประเด็น และวัตถุประสงค์การวิจัยอย่างครบ

ถ้วนสมบูรณ์ ข้อมูลที่ถูกต้อง ครบถ้วน ทันต่อเหตุการณ์และตรงตามความจำเป็นต้องใช้ในการกำหนดแนวทางที่คำนึงถึงศักยภาพของฐานทรัพยากรต้นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งต้นทุนทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรมและวิถีชีวิต รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนและแนวคิด หลักการ และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเป็นกรอบวิจัยที่สำคัญได้แก่ สาระเกี่ยวกับภัยพิบัติ การจัดการภัยพิบัติ และความเสี่ยงจากภัยพิบัติโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานและแนวทางการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยได้ช่วยชี้ให้เห็นว่าชุมชนเป้าหมายของการวิจัยที่ประสบอุทกภัยแบบซ้ำซากนี้วิถีชีวิตที่เหมือนกับชุมชนที่ประสบอุทกภัยซ้ำซากในพื้นที่อื่น กล่าวคือ ไม่คิดที่จะอพยพไปอยู่ที่อื่นเพราะสามารถอยู่รอดในระบบนิเวศของพื้นที่ที่ประสบอุทกภัย ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขในสภาพการเกิดน้ำท่วม แต่สถานที่การวิจัยเป็นชุมชนที่ประสบปัญหาอุทกภัยเกือบทุกปีและชุมชนพยายามช่วยเหลือตนเองด้วยการอพยพไปอาศัยอยู่ในอาคารและสถานที่ที่ปลอดภัย และพึ่งพาความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งภาคเอกชนที่เป็นการแจกสิ่งของ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ที่ไม่ตรงกับความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

การวิจัยเรื่องนี้เน้นว่า เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการอุทกภัยของชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตซึ่งนับวันจะทวีความรุนแรงและส่งผลกระทบมากขึ้นด้วยเหตุดังกล่าวแล้ว จึงจำเป็นต้องรีบดำเนินการการพัฒนาศักยภาพในการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงที่เหมาะสม ด้วยการจัดทำแผนการจัดการอุทกภัยและศูนย์พักพิงอุทกภัยแบบบูรณาการระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในท้องถิ่นจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการให้ความช่วยเหลือ ลดความขัดแย้งและทำให้ชาวบ้านดำรงชีวิตในช่วงน้ำท่วมได้อย่างปกติสุขโดยเฉพาะพื้นที่ที่มีความเสี่ยง

ต่อการเกิดอุทกภัยในระดับสูง

แผนการจัดการอุทกภัยที่มีประสิทธิภาพของชุมชน จำเป็นต้องจัดองค์กรชุมชน ประกอบด้วย คณะกรรมการชุมชนที่มีผู้แทนทุกภาคส่วนที่พร้อมทั้งกำหนดบทบาทหน้าที่ในการจัดการอุทกภัยขององค์กร ของคณะกรรมการ ของผู้ประสบภัยและขององค์กรพัฒนาอย่างถูกต้องครบถ้วน ทั้ง 3 ระยะ คือ ระยะก่อนเกิดภัย ระยะระหว่างเกิดภัย และระยะหลังเกิดภัย และได้รับการเสริมสร้างความเข้มแข็งและพัฒนาศักยภาพในการจัดการอยู่อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องจากองค์กรพัฒนาทั้งภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชนในพื้นที่และนอกพื้นที่อย่างมีเอกภาพและเอื้อประโยชน์ต่อกัน การสร้างกฎกติกา และแนวปฏิบัติ เพื่อการจัดระเบียบของชุมชนร่วมกันในการอพยพ การจัดสรรปัจจัยสนับสนุน และการพักอาศัยในศูนย์พักพิงอุทกภัย รวมทั้งการจัดการหลังการเกิดอุทกภัย การดำเนินงานด้วยการต่อยอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและเสริมด้วยทรัพยากรจากภายนอกที่เหมาะสมและตามความจำเป็น

นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องให้ความรู้ทักษะและประสบการณ์เกี่ยวกับการเกิด การจัดการอุทกภัย การดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและมีความสุข การเข้าถึงแหล่งให้ความช่วยเหลือและข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นถูกต้องและครบถ้วนเกี่ยวกับการเตือนภัยที่จะเกิดขึ้น

การนำผลการวิจัยเรื่องนี้ไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในการจัดการอุทกภัยของชุมชนที่มีบริบทของชุมชนแตกต่างกันควร ดำเนินการ (1) วิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภาวะคุกคามของแนวทางที่เป็นผลการศึกษา เพื่อการตัดสินใจนำแนวทางนั้นไปประยุกต์ใช้ในการจัดการอุทกภัยในสถานที่อื่นอย่างได้ผล (2) กำหนดเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยที่ต้องคำนึงถึงหากต้องการนำผลการศึกษาที่เป็นแนวทางการพัฒนาศักยภาพไปประยุกต์ใช้จัดการอุทกภัยในสถานที่อื่นๆ ที่ประสบอุทกภัย แต่มีบริบทและสภาพแวดล้อมแตกต่างกันและติดตามการนำไปใช้ประโยชน์ (3) จัดทำเอกสารแนะนำ

แนวทางการจัดการอุทกภัยที่เป็นผลการศึกษา โดยใช้ภาษาที่สามารถเข้าใจได้ง่าย เพื่อให้ชุมชนที่ประสบอุทกภัยนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างได้ผล และ (4) เน้นแนวทางและแผนการจัดการอุทกภัยของชุมชนที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นขอควรพิจารณากระบวนการขั้นตอนการจัดการภัยพิบัติจากน้ำท่วมในเชิงรุก

(Pro-active Flood Disaster Management) เพื่อใช้ประโยชน์ในการป้องกันและบรรเทาผลกระทบจากการเกิดภัยพิบัติจากน้ำท่วมของชุมชนที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยชุมชนเพื่อชุมชนอย่างยั่งยืน